

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI QISHLOQ VA SUV
XO'JALIGI VAZIRLIGI**

**TOSHKENT IRRIGATSIYA VA MELIORATSIYA
ISTITUTI**

**YERDAN FOYDALANISH VA YER KDASTRI FAKULTETI
"GEODEZIYA VA YER KADASTRI " KAFEDRASI**

YER KADASTRI

3-mavzu: . Davlat er kadastrining tarkibiy qismlari

**3.2. Er hisobi, uning mazmuni, turlari va o'tkazish
uslubiyati**

Toшкент 2013.

Eng muhim boyligimiz hisoblangan er resurslarimiz qishloq xo'jaligida ishlab chiqarishning asosiy vositasi va xalq xo'jaligining barcha tarmoqlarini rivojlantirishni makoniy bazisi hisoblanadi. Er shunday xususiyatga egaki, undan to'g'ri va oqilona foydalanilsa, u boshqa ishlab chiqarish vositalariga o'xshab eskirmaydi, aksincha mahsuldorligi oshib boradi. Shu nuqtai nazardan ham er hisobotini doimiy yuritib borish, unda mavjud erlar kimga tegishliligi, undan qay tarzda foydalanilayotganligi to'g'risida ma'lumotlar yig'ish muhim amaliy ahamiyat kasb etadi. Er hisoboti (balansi) bajarilgan er hisobi asosida tuziladi.

Ma'lumki, respublikamiz viloyatlarining tabiiy va iqtisodiy sharoitlarini xilma-xilligini hisobga olinib, qishloq xo'jalik mahsulotlarini davlat tomonidan harid qilishda er hisobiga quyidagi talablar qo'yiladi:

- xo'jalikning yirik shahar, sanoat markazi va qayta ishlash korxonalariga nisbatan joylashishi;
- qishloq xo'jaligida foydalaniladigan er miqdorining sifati va tabiiy sharoiti;
- chorvachilikda iqtisodiy foyda keltiradigan u yoki bu ekin turlarini tanlash;
- qishloq xo'jaligini ixtisoslashtirish.

Er hisobi davlat er kadastrining tarkibiy qismi bo'lgani holda xo'jalik hisobining bir turi hisoblanadi. Uni olib borishning o'ziga xos xususiyatlari mavjud. Bu xususiyatlar er maydonlarining ishlab chiqarish vositasi sifatidagi xususiyatlari bilan bog'liqdir. Xalq xo'jaligi tarmoqlarida er belgilangan maqsadlarda foydalaniladi. SHunday ekan, er hisobini doimiy ravishda yuritib ishlari borish amalga oshirib boriladi. Er uy-joy binolarini, sanoat, transport, qishloq xo'jaligi, o'rmon xo'jaligi korxonalarini, madaniyat muassasalari, sog'liqni saqlash maskanlari va boshqalarni joylashish o'рни sifatida hisobga olinadi.

Erlarni hisob qilish mamlakat bo'yicha yagona uslubiyat asosida o'tkailadi. Bu esa o'z navbatida hisobga olinadigan er toifalari va respublikaning alohida mintaqalari bo'yicha ma'lumotlarni bir-birlari bilan taqqoslashni ta'minlaydi. SHu maqsadlarda er turlarini yagona uslubda tasniflashda, er hisobining ma'lumotlarini olish, qayta ishlash va tarz guruhlashning yagona tizimi qo'llaniladi.

Er hisobining ob'ekti yagona davlat er fondi bo'lganligi sababli kimning ixtiyorida bo'lishidan, ushbu er maydonlari ma'lum maqsadlarda foydalanilayaptimi yoki yo'qmi, bulardan qat'iy nazar, er fondiga kiruvchi barcha er uchastkalari hisob qilinadi. Boshqacha qilib aytganda, yagona davlat er fondining barcha maydonlarini er hisobi hamma er uchastkalarini qamrab olishi kerak. Bu esa o'z navbatida, umumiy maydonni, uni er toifalari va er turlari bo'yicha taqsimlanishini to'g'ri aniqlash imkonini beradi.

Er hisobining turlari. Er hisobi ishlari o'z vazifasiga, mazmuniga va o'tkazish xususiyatiga qarab davlat er kadastri kabi asosiy birlamchi va joriy (kundalik) turlarga bo'linadi. Bu hisob turlari o'zaro bog'liqdir hamda yagona er hisobi jarayonining ma'lum bosqichlarini o'zlarida namoyon qiladi.

Asosiy er hisobining vazifalariga quyidagilar kiradi:

- hisob qilinadigan hudud uchun barcha mavjud plan-har ita materiallarini olish, bir tizimga keltirish va tahlil qilish;
- zarur boʻlgan birlamchi maʼlumotlar va plan-har ita materiallarini olish maqsadida tasvirga olish hamda kuzatuv boʻyicha dala qidiruv ishlarini oʻtkazish;
- hisob qilinadigan barcha erlar oʻlchamlarini, sifat holatini, taqsimlanish va foydalanish xolatini aniqlash;
- maxsus er hisobi har italarini tayyorlash va matn xujjatlariga birlamchi yozuvlarni kiritish;
- er fondi tarkibini er toifalari, erdan foydalanuvchilar, mulkdorlar va er turlari boʻyicha aniqlash, erlarni maʼmuriy birliklar (tuman, shahar, viloyat, respublika) boʻyicha sifat jihatidan tavsiflash.

Joriy hisobning vazifasiga quyidagilar kiradi: birinchidan, erlarning miqdori, sifati va taqsimlanishida yuz beradigan o'zgarishlar to'g'risidagi ma'lumotlarni aniqlash va er hisobi xujjatlarida qayd qilish; ikkinchidan, birlamchi hisobda yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklarni aniqlash hamda er hisobi xujjatlariga aniqliklar kiritishdir.

Xujjatlarda faqatgina qonuniy o'zgarishlar qayd qilinadi. SHuning uchun hisobda faqatgina haqiqiy yuz bergan o'zgarishlarni aniqlash bilan cheklanib qolmasdan, shu bilan birga ushbu o'zgarishlarning qonuniyligini ham aniqlash zarur. Joriy hisob ishlari mazmunining farqi shundan iboratki, uni o'tkazishda asosiy hisob materiallaridan foydalaniladi va faqatgina erning holati hamda foydalanishdagi o'zgarishlargina qayd qilinadi. Bunda joyni qaytadan tasvirga olish ishlari bajarilmaydi va planlarida materiallari tayyorlanmaydi. SHunday qilib, joriy hisob asosiy hisobdan ish hajmi va mazmuni bo'yicha farq qiladi.

Er hisobini to'g'ri yo'lga qo'yishda joyni tasvirga olish katta ahamiyat kasb etadi. Faqatgina tasvirga olish va shu asosda olingan har italardan foydalanish mamlakat yagona er fondini mumkin qadar to'g'ri hisob qilishga imkon beradi. Tasvirga olish materiallari erdan foydalanuvchilar maydonlari, er turlarining tarkibi to'g'risidagi aniq va ishonchli ma'lumotlarni olish imkonini beradi. Bu olingan ma'lumotlar erlarning sifatini hisob qilish uchun ham zarurdir.

Hisob ma'lumotlarini olishning juda muhim usullaridan biri-bu kuzatuvdir. Davlat er hisobida o'tkaziladigan kuzatuv ishlarining vazifasiga asosan er turlarining haqiqiy holatini va foydalanishini aniqlash, shuningdek, ularni qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida mumkin qadar tezkor foydalanish imkoniyatlarini aniqlash kiradi. Er kadastri maqsadlari uchun o'tkaziladigan kuzatuvlar asosan ikki turga bo'linadi: maxsus va agroxo'jalik. Maxsus kuzatuvlarga tuprok, geobotaniq va meliorativ kuzatuvlar kiradi. Agroxo'jalik kuzatuvda asosan har bir kontur va er turining joydagi tashqi belgilari va holati bo'yicha uning sifati hamda erdan istiqboldagi oqilona foydalanish yo'llari aniqlanadi.

Er maydonlarining tezkor hisobi, jumladan sug'oriladigan erlarni yo'qlama qilish er hisobining tarkibiy qismi sifatida qabul qilingan.

Erlarni yo'qlama qilish bir vaqtning ichida o'tkaziladigan tadbir bo'lib, unda har qaysi xo'jalik bo'yicha quyidagilar amalga oshiriladi:

- qishloq xo'jalik er turlarining maydoni to'g'risida aniq ma'lumotlar olish va ularni plan-har ita asosida ko'rsatish;
- tuproq kuzatuv xujjatlari asosida qishloq xo'jalik er turlarining sifatiga tavsif berish;
- er ustini tekislash, kollektor-zovur va sug'orish tarmoqlarini qurish hamda rekonstruksiya qilish uchun zarur bo'lgan maydonlarni aniqlash.